

DON PAVAO ZANKI (1839.-1909.)
PREPORODITELJ I POLITIČAR NINSKOG KRAJA

Marjan DIKLIĆ
Zavod za povijesne znanosti
HAZU u Zadru

UDK 929 Pavao Zanki
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 14. XII. 1999.

Autor je radnju o don Pavlu Zankiju, istaknutom ninskom preporoditelju i političaru, podijelio u tri dijela. U prvom dijelu sažeto iznosi osnovne životne podatke: govori o njegovu podrijetlu, školovanju, službovanju i političkom djelovanju. U drugom dijelu opširnije raspravlja o njegovoj preporodnoj ulozi, širenju i produbljavanju hrvatske nacionalne svijesti, zbog čega je u sjevernoj Dalmaciji bio biran za zastupnika u Dalmatinski sabor, a pučanstvo Nina redovito ga je biralo za svog općinskog vijećnika. U trećem i najopširnijem dijelu pisac raspravlja o Zankijevu prijelazu od narodnjaštva u pravaštvo; njegovoj ulozi u osnivanju dalmatinske Stranke prava, rascjepu u toj stranci i osnutku Čiste stranke prava u kojoj je najprije bio dopredsjednik, a zatim i predsjednik stranke. Na kraju, u zaključnom dijelu, autor naglašava i valorizira njegov preporodni doprinos u hrvatskim nacionalnointegracijskim procesima, osobito u Ninu i ninskom kraju, te daje jednu sažetu i cjelovitu ocjenu njegova sveukupnog političkog djelovanja.

I.

Don Pavao Zanki rođen je 21. lipnja 1839. godine u Privlaci kod Nina. Podrijetlom je iz ugledne i imućne obitelji Zanki, koja se u 19. stoljeću još nazivala i Cuzzi, a imala je u vlasništvu mnogo čestica zemlje u katastarskim općinama Privlaka i Nin.¹ Uz poljodjelstvo, od kojeg su uglavnom živjeli, Zankijevi su se tradicionalno bavili trgovinom, ribarstvom i pomorstvom, a ni politika im nije bila strana, što je pokazao i dokazao već Pavao Zanki, iako je bio svećenik. Njegov otac Mate Zanki i majka Nina (Jelena), rođena Bianki (Biankini) iz Knina,² živjeli su u Privlaci s brojnom obitelji.

¹ Državni arhiv Zadar (dalje: DAZd), Kotarski sud u Zadru, br. A. 681/9, Oporuka don Pavla Zankija. Iz te Oporuke i procesa koji se vodio u svezi s njom za Zankijevo naslijeđe saznajemo brojne podatke, a posebice one koji govore o imovinskom stanju.

² ISTO, br. A. 681/9/1.

Iz dva braka Mate Zanki imao je desetero djece, sedam sinova: Pavla, Aleksandra, Ivana, Franu, Josipa, Jakova i Vladimira, i tri kćeri: Ivanu, udatu Kolanović, Mariju, udatu Vigato, i Ružu, udatu Kolanović. Pavao, Marija i Aleksandar živjeli su uglavnom u Ninu, a ostala braća i sestre u Privlaci.³

Pučku školu, gimnaziju i studij bogoslovije Pavao Zanki završio je u Zadru. Godine (1860.) 1862. zaređen je za svećenika. Od 1862. do 1881. službovao je kao mladi svećenik u Povoljani i Vlačićima na otoku Pagu, a zatim u Obrovcu i Privlaci, gdje se isticao u hrvatskom nacionalno-preporodnom duhu, budeći i šireći posvuda hrvatsku nacionalnu svijest. Od 1881. do kraja 1904., kada je zbog lošeg zdravlja i poodmaklih godina umirovljen, bio je nadžupnik Nina i počasni kanonik zadarske prvostolne crkve sv. Stošije. Kao istaknuti član Narodne stranke godine 1883. biran je za zastupnika u Dalmatinski sabor, a općinski vijećnik u Ninu bio je od početka osamdesetih godina do svoje smrti.⁴

U hrvatskim nacionalno-integracijskim i preporodnim zbivanjima šezdesetih, sedamdesetih i osamdesetih godina 19. stoljeća Pavao Zanki u politici slijedi don Mihovila Pavlinovića, a nakon njegove smrti urednika *Narodnog lista* don Jurja Biankinija i njegov Hrvatski klub. Kada je poslije dugih priprema bila konačno 1894. godine ustrojena Stranka prava za Dalmaciju, Zanki postaje njezin istaknuti član i utemeljitelj. Međutim, nezadovoljan s djelatnošću te stranke, a posebice s njezinim držanjem i odnosom prema rascjepu u banovinskoj Stranci prava, on sa svojim bliskim prijateljem don Ivom Prodanom, ključnom osobom dalmatinskog pravaštva, istupa iz matice dalmatinske Stranke prava i 1898. godine osniva Čistu stranku prava u Dalmaciji. Kao istaknuti političar i uzoran svećenik u novoutemeljenoj pravaškoj stranci obnašao je brojne dužnosti, pa i one najviše. Tako je od 1898. do 1903. godine bio dopredsjednik, a od 1903. do 1906. i predsjednik te stranke, nakon čega se postupno povlači iz političkih zbivanja i umire u Ninu 13. studenoga 1909. godine.⁵

II.

U trenutku kada Pavao Zanki završava školovanje i kao mladi svećenik započinje u hrvatskom seljačkom puku svoju vjersku i političku djelatnost, u Dalmaciji se, nakon ukidanja apsolutizma i uvođenja ustavnosti 1860. godine, u prvoj fazi hrvatskoga narodnog preporoda rasplamsala žestoka politička borba između narodnjaka i autonomaša, odnosno između Narodne i Autonomaške stranke. U toj borbi narodnjaci su se otvoreno zalagali za integraciju hrvatskog naroda i cjelokupnog hrvatskoga državnog teritorija, a posebice za ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, čemu su se najviše suprotstavljali autonomaši i njihova

³ ISTO, br. A. 681/9/2, ili br. 681/9/5, Uv. 98/9, "Zapisnik vrhu proglašenja očitovanja posljednje volje don Pavla Zanki p. Mate koji je preminuo u Ninu na 13/11 1909."

⁴ Don Pave pl. Zanki, *Hrvatska kruna*, Zadar, god. XVII/1909, br. 129, str. 2; Don Pavao Zanki, *Narodni list*, Zadar, god. XLVIII/1909, br. 92, str. 2.

⁵ Više o pravaštvu i pravaškim strankama u Dalmaciji vidi u knjizi: Marjan DIKLIĆ, *Pravaštvo u dalmaciji do kraja Prvoga svjetskog rata*, Zadar 1998, 552. str.

stranka, a u tome su imali i snažnu potporu službenih organa austrijske državne vlasti. Glavno uporište autonomaštva i kasnijeg talijanaštva u Dalmaciji bio je Zadar, glavni grad austrijske pokrajine Kraljevine Dalmacije i leglo tuđinštine, u kojem se nalazio gotovo cjelokupni otuđeni i nenarodni administrativno-upravni aparat pokrajine. U prva dva desetljeća (1860.-1880.) hrvatskoga narodnog preporoda u Dalmaciji borba se najviše vodila za većinu u Dalmatinskom saboru, za izbor zastupnika u Carevinsko vijeće u Beču, a osobito za ponarođenje (pohrvaćenje) općina i uvođenje hrvatskog jezika u upravu, školstvo, sudstvo i općenito za njegovu javnu uporabu i priznanje.⁶

Iako narodnjaci u prva tri pokušaja na izborima za Dalmatinski sabor (1861., 1864., 1867.) nisu uspjeli pobijediti autonomaše i osvojiti većinu zastupničkih mandata, pobijedili su tek na izborima 1870.⁷ Oni su već na prvim općinskim izborima u pokrajni godine 1865./66. postigli sjajne rezultate. Od 80 općina, koliko ih je tada bilo u Dalmaciji, Narodna stranka izborila je prevlast u više od dvije trećine. Naime, po političkoj opredijeljenosti i stranačkoj pripadnosti načelnika, 42 općine bile su narodnjačke, 23 autonomaške, a u 15 općina vladali su zajednički narodnjaci i autonomaši. U tom kolu narodnjačkih općina, kako ćemo vidjeti, našla se među prvima i općina Nin, koja je odmah kao službeni uvela u općinsku upravu hrvatski jezik.⁸

U sastavu ninske općine, koja je u upravno-političkom ustroju pripadala političkom i sudbenom kotaru Zadar, nalazila su se tada sljedeća mjesta: grad Nin (Grbe, Stanovi, Zaton), Briševo, Dračevac, Poličnik, Poljica, Privlaka, Radovin, Ražanac (Ljubač), Suhovare, Vrsi, Vir i Visočane.⁹ Za vrijeme prvih općinskih izbora u Dalmaciji 1865./66. godine u ninskoj općini živjelo je 5481 stanovnik. Od tog broja pravo glasa imalo je njih samo 1791, i to: u prvom izbornom tijelu 81, u drugom 209 i u trećem 1501, što je ovisilo o visini plaćanja poreza. U svakom izbornom tijelu biralo se po 12 vijećnika, što znači da je Općinsko vijeće Nina imalo ukupno 36 vijećnika. Na prvim općinskim izborima u Dalmaciji, održanim godine 1865./66., u ninskoj općini pobijedili su narodnjaci i formirali svoju općinsku upravu. U prvo Općinsko vijeće Nina tada su bili izabrani: Ivan Vigato, Ante Stulić, Špiro Kolanović, Nikola Begonja, Marko Grbić, Boško Glavan, Frane Fanfonja, Bene Glavan, Andrija Pavlović, Mate Zanki, Mate Mustać, Frane Pavlović, Joso Tartaro, Tome Peša, Mate Diklić, Ante Jurlina, Marko Ćurko, Niko Miletić, Niko Koić, Pere Marasović, Pave Knežević, Tome Peroš, Marko Glavan, Mate Čaleta, Šime Peroš,

⁶ O hrvatskom narodnom preporodu u Dalmaciji više vidi u zborniku: *Hrvatski narodni opreporod u Dalmaciji i Istri*, uredio Jakša Ravlić, Zagreb 1969., str. 9-280.

⁷ Više o Pokrajinskom saboru, njegovu osnutku, izborima, ustroju, sastavu i djelovanju vidi u knjizi: Ivo PERIĆ, *Dalmatinski sabor 1861.-1912. (1918.) god.*, Zadar 1978., 233 str.

⁸ Dinko FORETIĆ, Borba za ponarodivanje općina u Dalmaciji (1865-1900), radnju vidi u već citiranom zborniku: *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*, Zagreb 1969, str. 99-113, a posebice vidi tabelarni pregled na kraju te radnje, str. 151-159, u kojem je navedena politička orijentacija općinskog predstavništva, ime i prezime načelnika, te njegova stranačka pripadnost nakon općinskih izbora 1865./66. godine.

⁹ ISTO, str. 159; Vjekoslav MAŠTROVIĆ, Nin od pada Mletačke Republike 1797. do 1941. god., *Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, sv. XVI-XVII, Zadar 1969, str. 208, 209.

Luka Kevrić, Bajo Marušić, Mate Čošić, Joso Ruša, Ivan Fatović, Božidar Jurković, dr. Ivan Medović, Zadre Miočić, Šime Sirotković, Marko Štulić i Ante Grgurica.¹⁰

Na konstituirajućoj sjednici Općinskog vijeća, održanoj 20. siječnja 1866. u Ninu, vijećnici su izabrali novu općinsku upravu na čelu s načelnikom i šest prisjednika ili pomoćnika. Za prvog općinskog načelnika izabran je iz redova Narodne stranke istaknuti narodnjak ninskog kraja Ivan Vigato, koji će na tu dužnost sedamdesetih i osamdesetih godina 19. stoljeća biti biran nekoliko puta zaredom, a pored njega u upravu općine birani su još: Božidar Jurković, Nikola Miletić, dr. Ivan Medović, Ante Stulić, Frane Pavlović i Ivan Fatović.¹¹

Pobjeda narodnjaka na prvim općinskim izborima u Ninu 1865. svjedoči o probuđenoj hrvatskoj nacionalnoj svijesti u seljačkom puku toga kraja; ona predstavlja velik doprinos borbi Narodne stranke za ponarođenje i daljnje pohrvaćenje općina, te afirmaciju hrvatske kulture, jezika i uopće hrvatstva u Dalmaciji. Naime, odmah nakon formiranja “neke su općine donijele odluku o jeziku kojim će općinske uprave poslovati sa stanovništvom i ostalim vlastima, o općinskom grbu i zastavi i o nastavnom jeziku u osnovnim školama svoga područja”. Velik broj novoizabranih narodnjačkih općina, osobito onih vanjskih ili seoskih među kojima je bila i općina Nin, donijele su odluku da će službeni jezik općine biti hrvatski, a ne talijanski jezik kako je do tada bilo, da će zastava biti crveno-bijelo-plava trobojka s općinskim grbom u sredini, da će pečat biti ispisan narodnim hrvatskim jezikom, te da će se nastava u pučkim školama također izvoditi na hrvatskom jeziku. Takve ili tomu slične odluke donijele su, primjerice, općine: Nin, Novigrad, Benkovac, Drniš, Knin, Makarska, Obrovac i mnoge druge narodnjačke općine u Dalmaciji.¹² Ninska općina ostala je u rukama Narodne i Hrvatske narodne stranke sve do potkraj 19. stoljeća kada pravaši, nakon osnutka i ustroja vlastite stranke, u njoj pobjeđuju i 1897. preuzimaju vlast, a jednu od najvažnijih uloga u svemu tome; u procesu ponarođivanja i pohrvaćivanja Nina i cjelokupnog ninskog kraja u tijeku nacionalne integracije, imao je ninski nadžupnik don Pavao Zanki.

Nakon dvadesetogodišnjeg svećeničkog službovanja u nekoliko mjesta sjeverne Dalmacije - Povljani, Vlašićima, Obrovcu i Privlaci - don Pavao Zanki godine 1881. postaje nadžupnik u Ninu, što je bila njegova davnašnja želja, i tu ostaje sve do umirovljenja 1905. i smrti 1909. godine. Prije njega ninski župnik bio je don Jakov Belan, rodom iz Novigrada.¹³ Naslijedivši Belana u župi Nin, don Pavao Zanki je, pored svoje svakodnevne svećeničke službe, koju je veoma uzorno obavljao i zbog čega je i bio imenovan za počasnog kanonika zadarske prvostolne crkve, nastavio sa svojom širom kulturno-prosvjetnom, vjersko-političkom i preporodnom djelatnošću u hrvatskom puku

¹⁰ DAZd, Spisi Registrature Namjesništva, svež. 2011, br. 6920, kat. IX/a, str. 11,12.

¹¹ ISTO, str. 12; vidi i članak “Nona, 20 gennaio” u: *Il Nazionale*, Zadar, god. V/1866, br. 7, str. 2. Općinski načelnici Nina do 1918. godine bili su: Ivan Vigato, Špiro Kolanović, Šime Škibola, Mate Lovrić, Šime Vigato, Aleksandar Zanki i općinski povjerenik Šime Lovrić.

¹² D. FORETIĆ, Borba za ponarođivanje općina u Dalmaciji ..., str. 111.

¹³ V. MAŠTROVIĆ, Nin od pada Mletačke republike ..., str. 213.

ninskog kraja. U tome je imao najsnažniju potporu od strane ninskog nadučitelja Ante Maštrovića i dvojice popularnih općinskih načelnika, Ivana Vigata i kasnije njegova sina Šime Vigata, u narodu zvanog Šimun. Prvi je bio načelnik Nina više od 15, a drugi 27 godina. Najviše zbog takve djelatnosti - osobito zbog buđenja, širenja i snaženja hrvatske nacionalne svijesti u procesu nacionalne integracije, zalaganja za asanaciju Ričine, prokop luke, unaprjeđenje školstva, zdravstva i zauzimanje za ljepši i zdraviji grad Nin - narod je Zankija redovito birao za svoga općinskog vijećnika, a jednom i za zastupnika u Dalmatinski sabor. Evo što o svemu tome, svjedočeći posebice kakav je u narodu bio popularni don Pavao, piše *Hrvatska kruna*, poznato i priznato glasilo dalmatinskih pravaša.

Iznoseći mišljenje suvremenika, *Hrvatska kruna* piše da je don Pavao Zanki, kojeg je ninski puk od milja zvao i "naš don Pave Cankin", bio: "Čelik značaj, žarki rodoljub, živio je samo za vjeru i domovinu, te priznavajuć mu narod vrline, izabra ga g. 1883 svojim zastupnikom na pokrajinskom saboru, a obćinskim vijećnikom sve do smrti. Darovit, svestrano naobražen, bijaše dika i ponos rodbine i obćine. Svojim neumornim radom na političkom polju kao vijećnik, zastupnik, predsjednik čiste stranke prava bijaše stekao neprocjenjivih zasluga. Bijaše strah i trepet narodnim dušmanima, te njegova snažna desnica višekrat je spasila ninsku obćinu u najljućim izbornim bitkama."¹⁴

Sredinom 1883. godine održani su u cijeloj pokrajini izbori za Dalmatinski sabor. Na tim izborima, šestim po redu, Narodna stranka je u kuriji (razredu) vanjskih ili seoskih općina, u izbornom kotaru Zadar-Pag-Rab, odnosno u izborništvu koje su sačinjavale općine: Rab, Pag, Nin, Novigrad, Sali, Silba, Biograd i Zadar, kandidirala nadžupnika don Pavla Zankija i odvjetnika dr. Josipa Paštrovića. Njihovi protukandidati u navedenom izborništvu, koje je ukupno imalo 101 biranog birača i u kojem se redovito biralo dva zastupnika, bili su autonomaš Mihovil Kapović i mladi pravaš don Ivo Prodan. Nakon teške izborne borbe, vođene u svibnju i početkom lipnja 1883., pobijedili su kandidati Narodne stranke, Zanki i Paštrović, koji su od 101 mogućeg dobili 54 glasa, a poraženi su Prodan i Kapović, koji su dobili 47 glasova. Za kandidate Narodne stranke glasovali su svi birani birači Nina (12), Raba (9), Novigrada (10), Sali (9), i Biograda (11), te 3 birača Silbe; dok su za autonomaško-pravaške kandidate glasovali svi birani birači Zadra (29) i Paga (11) i još 7 od 10 birača sa Silbe.¹⁵ Izbor Pavla Zankija i Josipa Paštrovića potvrđen je na II. sjednici XIX. zasjedanja Dalmatinskog sabora, održanoj 2. srpnja 1883. godine u Zadru, na kojoj im je bez poteškoća bio ovjeren zastupnički mandat.¹⁶

Na izborima za Dalmatinski sabor 1883. godine pobijedila je po treći put zaredom Narodna stranka. Ona je osvojila 26 mandata, Srpska stranka 8 i Autonomaška stranka 7 mandata. Mandat zastupnika u Pokrajinskom saboru trajao je šest godina, a nakon toga slijedili su novi izbori. Dalmatinski sabor imao je ukupno 43 zastupnika, od toga 41 je bio

¹⁴ ISTO, str. 213; citat iz *Hrvatske krune*, br. 129, god. XVII/1909, str. 2.

¹⁵ Izborna zgodopisje, *Narodni list*, god. XXII/1883, br. 39, str. 1., br. 44, str. 3., br. 45, str. 1.

¹⁶ *Brzopisna izvješća XIX. zasjedanja Pokrajinskoga sabora dalmatinskoga* (dalje: PSD), od dneva 25 lipnja do 21. srpnja 1883., Zadar 1884, str. 46, 47.

biran, a dvojica su (zadarski nadbiskup i pravoslavni episkop) bili zastupnici po položaju koji su zauzimali u crkvenoj hijerarhiji.¹⁷

Za vrijeme trajanja svog šestogodišnjeg zastupničkog mandata (1883.-1889.) don Pavao Zanki nije se posebice isticao u Dalmatinskom saboru, što nas mnogo ne iznenađuje jer pored starih i iskusnih hrvatskih političara kakvi su, primjerice, bili don Mihovil Pavlinović, prof. Miho Klaić, dr. Pero Čingrija, don Juraj Biankini i drugi, to nije bilo lako. Ali unatoč tome, on već na VII. sjednici Sabora, održanoj 17. srpnja 1883. godine, iznosi glavni problem stanovnika grada Nina, a to je uređenje vodenog sliva i prokop luke, odnosno traži asanaciju Ričine i stvaranje zdravijih uvjeta za život ninskog pučanstva koje je vjekovima bilo ugroženo malarijom. Evo što, među ostalim, u svom zahtjevu traži Zanki: “*Visoki sabore! 1. Neka se čim prije prouči sa strane visokog Odbora zemaljskog, kako bi se najlakše dale urediti vode u Zadarskom kotaru, najskoli ondje gdje bi mogle uticati u more, kao kod Nina; [...] 4. Neka napokon Visoki Odbor zemaljski preporučí što krepčije Visokoj Vladi, da naumljeni i proučeni djelomični prokop luke Nin što prije izveden bude.*”¹⁸ Iako se nije osobito isticao, Zanki je aktivno sudjelovao u radu Narodne stranke i njezinih zastupnika, supotpisivao je zahtjeve, prijedloge i upite zastupnika te stranke, a često je obavljao i tajničke poslove na sjednicama Dalmatinskog sabora. Ukratko, bio je tih i nenametljiv, ali vrlo učinkovit i cijenjen u redovima svoje stranke.¹⁹

III.

Nezadovoljan sa sve većom popustljivošću narodnjaka i oportunističkom politikom “mrvica” Narodne stranke, don Pavao Zanki, težeći za radikalnijom i djelotvornijom hrvatskom politikom, slijedi krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina 19. stoljeća politiku Jurja Biankinija i njegova Hrvatskog kluba.²⁰ A kada se taj klub sredinom 1894. godine udružuje s dalmatinskim pravaškim skupinama u jedinstvenu Stranku prava u Dalmaciji, među osnivačima te stranke nalazio se i Pavao Zanki. On je na Osnivačkoj konferenciji dalmatinske Stranke prava, održanoj 22. kolovoza 1894. godine u velikoj dvorani Hrvatskog sokola u Zadru, zastupao pravaše Nina i okolnih mjesta.²¹ To isto čini i na Skupštini stranke, održanoj početkom rujna 1896. u Splitu, te više drugih pravaških skupština i važnijih konferencija i sastanaka.²²

U prvoj polovici rujna 1895. godine održani su izbori za Dalmatinski sabor, osmi po redu, na kojima je prvi put od svojeg utemeljenja organizirano nastupila i mlada dalmatinska Stranka prava. Ona je u izborništvu Zadar-Pag-Rab, u kojem su glasovali i

¹⁷ I. PERIĆ, *Dalmatinski sabor ...*, 62-64.

¹⁸ *Brzopisna izvješća XIX zasjedanja PSD ...*, Zadar 1884, str. 168, 169.

¹⁹ Primjera radi vidi: *Brzopisna izvješća XXIV. Zasjedanja PSD ...*, Zadar 1888, str. 218, 221, 229, 237.

²⁰ O Hrvatskom klubu i njegovoj politici više vidi u knjizi: M. DIKLIĆ, *Pravaštvo u Dalmaciji ...*, str. 215-243.

²¹ Sveučilišna knjižnica Split (dalje: SKSt), Fond (Arhiv) Ante Trumbić, M. 431/35, M. 432/4.

²² ISTO, M. 429/1.

birači općine Nin, kandidirala odvjetnika dr. Antu Trumbića, koji je zajedno s knezom Hubertom Borellijem, kandidatom Narodne hrvatske stranke, i pobijedio. Međutim, Trumbić se zbog taktičkih razloga i stranačke stege odrekao tog mandata jer su za njega, protivno ranijem pravaškom dogovoru, glasovali i narodnjaci; iduće je godine pak u naknadno raspisanim izborima ponovo pobijedio i bio izabran za zastupnika u Dalmatinski sabor.²³ Velik doprinos njegovoj ponovnoj pobjedi dali su nacionalno svjesni hrvatski birači ninske općine. Naime, svi birani birači te općine, njih trinaest, na čelu s don Pavlom Zankijem glasovali su oba puta za pravaškog kandidata dra. Antu Trumbića.²⁴

U gotovo istom izborništvu Trumbić je godine 1897. bio izabran i za zastupnika u Carevinsko vijeće u Beču, za što su opet bili najzaslužniji Zankijevi pravaši iz ninskog kraja, koji su se uoči tih izbora zalagali za izborni sporazum (kompromis) s Narodnom hrvatskom strankom, što je dalo dobre rezultate jer su pravaški kandidati od jedanaest mogućih pobijedili u tri izborništvu u Dalmaciji. Od pravaških kandidata tada su u Carevinsko vijeće bili izabrani: dr. Ante Trumbić u izborništvu Zadar-Pag-Rab-Biograd-Benkovac, prof. Josip Virgil Perić u izborništvu Imotski-Neretva-Makarska i don Juraj Biankini u izborništvu Korčula-Pelješac-Dubrovnik-Cavtat.²⁵ Osim toga, ninski pravaši pod vodstvom don Pavla Zankija i Šime Vigata pobjeđuju godine 1896./97. i na općinskim izborima, pa Nin tako postaje i sve do raspada Austro-Ugarske Monarhije ostaje izrazito pravaška općina.

Među pravašima ninske općine potkraj 19. i na početku 20. stoljeća, kada Stranka prava u Dalmaciji postiže svoje najveće uspjehe, posebice su se isticali: don Pavao Zanki, župnik Nina i počasní kanonik zadarske prvostolnice, Šimun Vigato, dugogodišnji načelnik općine, Stipan Mikelić, općinski tajnik i povjerenik Stranke prava za ninsko područje, Jakov Sirotković, općinski prisjednik, Frane Peroš, općinski prisjednik, Jako Pijaca, općinski prisjednik, Ivan Tartaro, glavar Nina, don Roko Ušalj, župnik Vrsi, Marko Petešić, glavar Poljica, Aleksandar Zanki, općinski vijećnik i načelnik općine krajem Prvoga svjetskog rata, Šime Vukić; a zatim: Tome Grbić, općinski prisjednik, Jako Ljubičić, općinski prisjednik, Šime Čolak, općinski prisjednik, Krste Marušić, općinski prisjednik, Ive Jović, općinski prisjednik, don Pavao Košta, župnik Visočana, don Augustin Padelin, nadžupnik Nina i župnik Zatona, don Ivo Pensa, župnik Poličnika i Suhovara, don Ivan Dorčić, župnik Vira i Privlake, don Ante Banić, župnik Nina, Ante Maštrović, općinski vijećnik i nadučitelj u Ninu, Antun Kaštelan, nadučitelj u Privlaci, Marko Lukić, nadučitelj u Ražancu, Ivo Vigato, učitelj u Zatonu, Dragica Didolić, voditeljica knjižnice i učiteljica u Ninu, Paško Dokoza, posjednik iz Radovina, Joso Deša, posjednik u Vrsima, Šime Dukić, općinski vijećnik i posjednik iz Vrsi, Jadre Mihaljević, seoski pristav u Suhovarama, don Šime Lukić, općinski vijećnik, don Ante Peroš, općinski vijećnik, Krste Grabovac, općinski vijećnik i glavar sela Briševo-Grusi, Marko Kovačević, općinski

²³ Više o tim izborima vidi u onovremenom stranačkom tisku, primjerice u: *Narodni list*, god. XXXIV/1895, br. 59-87; *Katolička Dalmacija*, Zadar, god. XXVI/1895, br. 61-62.

²⁴ SKSt, Fond (Arhiv) A. Trumbić, M. 430/1.

²⁵ M. DIKLIĆ, *Pravaštvo u Dalmaciji ...*, str. 291, 292.

vijećnik i glavar u Poličniku, Kuzman Letina, općinski vijećnik i glavar u Visočanima, Mate Jović, općinski vijećnik i glavar u Ražancu, te mnogi drugi.²⁶ Iz naprijed navedenoga poduzetog popisa ninskih pravaša, a bilo ih je još mnogo, vidimo da se radilo o vrlo uglednim i utjecajnim građanima, pa nas ne iznenađuje činjenica što je ninska općina bila dugo u rukama Stranke prava, postavši tako jedna od najčvršćih tvrđava pravaštva i hrvatstva u sjevernoj Dalmaciji.

Dok je mlada dalmatinska Stranka prava, čiji je utemeljitelj bio i don Pavao Zanki, sredinom devedesetih godina bilježila svoje prve veće uspjehe na općinskim, saborskim i izborima za Carevinsko vijeće, u isto vrijeme među pravašima u Banskoj Hrvatskoj dolazi do žestokih frakcijskih borbi, trzavica i sukoba, koji ubrzo dovode do rascjepa u Stranci prava, što je negativno utjecalo na razvoj pravaštva u Dalmaciji i ubrzalo njegovu podjelu. Glavni nositelji tih unutarstranačkih sukoba među pravašima u Banovini bili su Josip Frank i Fran Folnegović koji su - svaki na svoj način, pod krinkom "modernog" pravaštva, a u biti se radilo o totalnoj negaciji svakog originalnoga klasičnog pravaštva - vodili bezpoštednu borbu za prevlast u stranci i cjelokupno političko naslijeđe dr. Ante Starčevića, vjerujući da će uz pomoć Beča ili Pešte riješiti hrvatsko nacionalno i državno pitanje u okviru Monarhije. Ta borba dovela je još za živog Starčevića u listopadu 1895. godine do velikog rascjepa u banovinskoj Stranci prava u Zagrebu, koja se podijelila na Čistu stranku prava ili frankovce, nazvane tako po Josipu Franku, i maticu Stranke prava ili domovinaše, nazvane tako po stranačkom glasilu *Hrvatska domovina*. Tako su od nekad jedinstvene i najdržavotvornije opozicijske Stranke prava, koja se pod Starčevićevim vodstvom borila za jedinstvo hrvatskog naroda i potpuno samostalnu hrvatsku državu, nastale dvije umjerene opozicijske pravaške stranke, spremne da - protivno biti Starčevićeva pravaštva o samostalnoj i suverenoj Hrvatskoj - hrvatsko nacionalno i državno pitanje rješavaju s vladajućom dinastijom Habsburgovaca u okviru Austro-Ugarske Monarhije.²⁷

Prema rascjepu u banovinskoj Stranci prava većina dalmatinskih pravaša, bojeći se rascjepa u vlastitoj stranci, na čemu je najviše radio Prodan, zauzela je i zadržala neutralno stajalište, iako je veći dio dalmatinskih pravaša bio za domovinaše, a manji za frankovce. Protiv takvog stajališta, koje je više puta bilo potvrđeno na skupštinama dalmatinske Stranke prava, bio je don Ivo Prodan i veća skupina sjevernodalmatinskih pravaša u kojoj se nalazio i Pavao Zanki.²⁸ Ne ulazeći dublje u temeljne uzroke rascjepa među banovinskim pravašima, oni su smatrali da bi se dalmatinski pravaši trebali izjasniti protiv domovinaša i njihove matice Stranke prava, a za frankovce i njihovu Čistu stranku prava, u kojoj se veoma kratko nalazio i stari Ante Starčević. Takvo stajalište sjevernodalmatinski pravaši

²⁶ SKSt, Fond (Arhiv) A. Trumbić, M. 432/55, M. 429/3; Općinski izbori u Ninu, *Hrvatska kruna*, god. VI/1897, br. 13, str. 2-3; Izborni gibanje. Izjava, *Hrvatska kruna*, god. XV/1907, br. 83, str.3.

²⁷ Mirjana GROSS, Geneza Frankove stranke, *Historijski zbornik*, god. XII/1964, Zagreb 1965, str. 5-80; M. DIKLIĆ, *Pravaštvo u Dalmaciji ...*, str. 361-362.

²⁸ Julije GRABOVAC, Dalmatinski pravaši prema oportunističkom "modernom pravaštvu" i raskolu u banovinskoj Stranci prava, *Radovi 7*, Pedagoška akademija Split, Split 1965, str. 5-17; M. DIKLIĆ, *Pravaštvo u Dalmaciji ...*, str. 294-314.

pokušali su nametnuti dalmatinskoj Stranci prava na zadnjoj Skupštini te stranke, održanoj u Splitu krajem kolovoza 1898. godine, a kad u tome nisu uspjeli, demonstrativno su napustili Skupštinu i odlučili održati posebnu konferenciju "čistih" starčevićanaca u Dalmaciji.²⁹

Pripreme za tu konferenciju, na kojoj je trebalo ponovno razmotriti i preispitati stajalište dalmatinskih pravaša prema rascjepu u banovinskoj Stranci prava, odvijale su se užurbano tijekom rujna i u prvoj polovici listopada 1898. godine. Na tome je radila skupina sjevernodalmatinskih pravaša, okupljena oko Mjesnog pravaškog odbora u Zadru, a ponajviše Prodana i don Pavla Zankija. Osobito se za konferenciju zalagao don Ivo Prodan, koji je zaista bio nezadovoljan sa stajalištem dalmatinskih pravaša prema rascjepu, ali još nezadovoljniji svojim položajem u dalmatinskoj Stranci prava unutar koje - pored Biankinija, Perića, Trumbića, Supila i drugih - unatoč zaslugama, nije mogao računati na čelnu poziciju. Stoga se Prodan već duže vrijeme zalagao za Frankovu Čistu stranku prava, tvrdeći da je prava pravaška stranke samo ona za koju se uoči svoje smrti bio odlučio stari i bolesni dr. Ante Starčević, a u svojim glasilima pisao je o pripremama za održavanje prve konferencije dalmatinskih "čistih", navodeći njezin dnevni red, te mjesto i vrijeme održavanje. Poziv za konferenciju bio je upućen preko *Hrvatske krune* svim dalmatinskim starčevićancima, a potpisalo ga je četrdeset i šest vodećih sjevernodalmatinskih pravaša, među kojim je bio i don Pavao Zanki.³⁰

Prva konferencija dalmatinskih "čistih" starčevićanaca, kako su sami sebe često nazivali, održana je 19. listopada u prostorijama Hrvatske čitaonice u Arbanasima kod Zadra. Na njoj se u nazočnosti oko sto sudionika, a pod ravnanjem uglednog svećenika i počasnog kanonika don Pavla Zankija, najviše raspravljalo o unutarnjim odnošajima u dalmatinskoj Stranci prava i njezinom odnosu prema drugim strankama, osobito pravaškim.³¹ Preuzimajući mjesto predsjedavajućeg, Zanki je tom prigodom kazao: *"Svesrdno zahvaljujem, gospodo i braćo Starčevićanci, na odlikovanju, kojim ste me počastili. Čast će mi biti ravnati ovakvom uglednom skupštinom. Držim, da svi mislimo isto, da težimo k istom cilju označenu u pozivu na konferenciju. Budimo zbilja proniknuti čisto hrvatskim duhom, kako no nas riečju i djelom učio blagopokojni Ante Starčević (gromki: Slava mu!), kročimo putem, koji nam je on naznačio. Njega i njegov nauk treba, da slijedimo. Ako se njegova nauka budemo držali, ne ćemo zač stranputicom. Nikad ni desno ni lievo, nego ravno njegovom stazom. Dok tako radimo, plemenito radimo. A radimo i otvoreno, vedra čela, mi nismo buntovnici. Niti bezvjerci. Mi ljubimo vjeru i branimo svoje hrvatsko državno pravo, a dok to činimo i time se ponosimo, mi se možemo pohvaliti i trećom vrlinom: lojalnošću napram visokom kraljevskom Habsburžkom Domu.*

²⁹ M. DIKLIĆ, Prva konferencija starčevićanaca u Dalmaciji, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 34, Zadar 1992. str. 181-186.

³⁰ ISTO, str. 185; *Hrvatska kruna*, god. VI/1898, br. 17.

³¹ Više o radu te Konferencije, na kojoj su udareni temelji Čiste stranke prava u Dalmaciji, vidi u *Hrvatskoj kruni*, god. VI/1898, br. 18-23 i d., ili u posebno tiskanom spisu: *Konferencija starčevićanaca na 19 listopada 1898 u Arbanasima* [dalje: *Konferencija starčevićanaca...*], Zadar 1898, str. 44 + IV.

Sliedeći Starčevića (slava mu!) slijedimo samo istinu i pravicu prema svemu i svakomu (Živio! Tako je!).

*Sada veleštovana gospodo braćo Starčevićanci, prodjimo na dnevni red. Nu ne kako u Spljetu, gdje se govorilo o osvjedočenju, a nije ga bilo. Ovdje ima biti osvjedočenja i razloga i dokaza, na kojim se osvjedočenje osniva (Burni Živio!).*³² Iz izloženog vidimo da don Pavao Zanki - iako se pozivao na hrvatsko državno pravo i Starčevića, te vjeru i domovinu, slično mnogim drugim sjevernodalmatinskim pravašima koji su slijedili Prodana i zalagali se za lojalnost Habsburgovcima - nije u dovoljnoj mjeri shvaćao bit klasičnog pravaštva, niti je vidio kamo ih to vodi Frankovo "moderno" pravaštvo, za koje su se svi redom zalagali.

Nakon Zankija na Konferenciji su, veličajući Josipa Franka i njegovu Čistu stranku prava, govorili mnogi dalmatinski pravaši, a ponajviše don Ivo Prodan, don Mijo Ćurković, don Šime Lukić, don Roko Ušalj, Pavao Luka Relja, Đuro Ivan Marušić i Šime Ćurković. Oni su svi redom odbacivali neutralno stajalište dalmatinske Stranke prava prema rascjepu u banovinskoj Stranci prava, a za rascjep među pravašima u Banovini krivili su isključivo domovinaše; dok su hvalili i podupirali frankovce, želeći se priključiti njihovoj stranci. U tom smislu bila je usvojena i posebna *Rezolucija* Mjesnog odbora zadarskih pravaša, koja prethodno nije prošla na zadnjoj Skupštini pravaša u Splitu. U prvom dijelu te *Rezolucije* još se jednom za sve krive i osuđuju domovinaši, a u drugom hvale i podržavaju frankovci, koji se navodno nikad nisu ogriješili o temeljna Starčevićeva pravaška načela, iako je baš Frank sa svojim "modernim" pravaštvom prvi negirao i odbacio klasično pravaštvo. Takav stav sjevernodalmatinskih pravaša, koji su na čelu s Prodanom i Zankijem privremeno oponašali Franka, doveo je do rascjepa u dalmatinskoj Stranci prava, što je imalo negativan odraz na razvoj pravaštva u Dalmaciji.³³

Osim Zankija, od pravaša iz ninskog kraja na Prvoj konferenciji "čistih" starčevićanaca u Arbanasima istakao se i don Roko Ušalj, župnik sela Vrsi. Osuđujući domovinaše, narodnjake i njihovu jugoslavensku nacionalnu ideju, on otvoreno istupa u frankovačkom duhu i zagovara Čistu stranku prava. Evo što, među ostalim, don Roko Ušalj, čelnik vrških pravaša, kaže o stranačkim odnošajima i rascjepu među pravašima: "*Častna Gospodo, na pretresanju je druga točka dnevnog reda: O odnošaju stranke prava napram ostalim strankama u hrv. domovini. Dobro. Biedi se Domovinaše, ljuti se ne nazovisirbe i t. d. No, gospodo nu glejmo tko je potočnik svemu ovome metežu, vrludanju kod nas? Ja vam velju, nitko drugi nego narodnjaci t. j. nacionalna ideja. Nek zahvatim tim teke izdaljega. Nacionalizam rodio se je za francuske bune a najbolje procvjetao godine 48e. Nazad godina u Chieri kod Torina reko mi je dični starac veleuč. O. Ponte, da se je nacionalizam izlego na farmasunstvu a da mu je kumovalo židovstvo. I zbilja nacionalizam ide za tim da stavi mržnju u narode, a najskoli pako, da zatre male narode. Eto dosta je da nekoliko pari niemaca, engleza, talijanaca, rusa, francuza stupi na tudje tlo, na tlo manjih naroda, na tlo slovinsko, hrvatsko, da ih ima šaka u Americi, Aziji, već*

³² *Konferencija starčevićanaca...*, str. 3, 4.

³³ ISTO, 3-44; M. DIKLJIĆ, *Pravaštvo u zadarskim Arbanasima*, Zadar 1992, str. 31-42.

oni te zemlje svojataju, brane po načelu nacijonalizma nekakva prava narodnosti. Pače ti narodi manji moraju biti plienom većih: vela riba mora poručati malu. [...] Gaj je uveo u Hrvatsku nacijonalizam pa za njim se povedoše ostali predstavnici hrvatskog naroda poslie 48.e. Jelačić ban kao i ostali velikaši po Banovini nijesu razumievali taj novi pokret Gajevaca. Spor koji nastaje između Hrvata i Magjara 48.e bijaše čisto državopravni. Krnjeje djelokruga hrv. prava i vrijedjanje celokupnosti hrv. zemljišta potaknu Jelačića na odvažni korak, na proglašenje u ime Hrvatske rata Magjarskoj. No krv prolivena 48. nedonese očekivana ploda. Kasnije Hrvati premda dobitnici bijahu podjarmljeni Magjarima. Idea nacijonalna zavlada sasviem u tamošnjim krugovima. Strosmajer i družina umišljahu na temelju nacijonalizma neku Jugoslaviju, t. j. Hrvate i Srbe smiešati u jednu zdjelu. Zabaciše staru hrvatsku državnu ideju, zamienivši ju nacijonalnom idejom. Odatle nastaje nazovi: Srbo-Hrvati, Jugosloveni, srbsko-hrvatski, hrvatski ili ti srbski, i što ja znam kako još. Naši dušmani nasladjivali se tome, jer znali da se time zabacuju stara prava koja se nemogu poreći, niti utamaniti sa onim što je nevolja, sa onim što je samo njima u prilog. U tom metežu providnost božja posla nam čovjeka, da nas spasi, posla nam Starčevića. Starčević Dr. Ante 61. razvi program čisto državopravni; a osudi sve vrludanje smušeno nacijonalaca. No nacijonalci bijahu na vladi te svoje ideje razviše i razširiše svuda. Iz Banovine nacijonalizam predje i u Dalmaciju. Nodilo, Klajić, Danilo osnivaju 'Il Nazionle' ili ti 'Narodni list'. Istina prvi pregaoci u Dalmaciji bijahu oduševljeni i kako jezik uz male iznimke hrvatski je po svoj Dalmaciji, u poslu jezika nešto postigoše. No to su malenkosti. Jer otrov u ideji nacijonalnoj u brzo se pokazao kao što i u Banovini. Šačica talijanaša koji dodjoše trbuhom za kruhom u ovu zemlju, kao što i drugi inorodci, staviv se pod štit nacijonalizma rekoše: mi imamo pravo da budemo u vašoj hrvatskoj zemlji talijani, niemci, magjari, srbi. Stoga u Slavoniji nekoliko švaba i magjara, dolazi istom razvikanom jugoslavencu i nacijonalcu biskupu Strosmajeru, da oni hoće u crkvi propoviedi, nauk njemški i magjarski. Hrvati 'pravoslavni' rugajuć se sa Strosmajerom, i njegovom Jugoslavijom rekoše: mi smo srbi jer nam je jedan jezik i vjera sa onima u Srbiji. Stoga u hrv. zemljama mora se poštovati srbska nova norodnost, pače i zastava. A Hrvati? njima ništa, kad se odrekoše svojih prava državnih, a samo, vele srbi, drže se jezika. Vi braćo Hrvati budite Srbi pa Bog. Protiv ovim pogubnim idejama kako u Banovini usta blagopokojni Dr. Ante Starčević, tako u Dalmaciji usta ugledavajuć se na onog prvog Dn. Ivo Prodan. Ova dva lava boriše se protiva narodnjaka na obranu Hrvatske. Da ove dvojice nebude narodnjaci bili bi utamanili našu hrv. domovinu. Najprije pitam: kakva odnošaja dakle more biti među strankom Starčevića, Dn. Ivo Prodan, t. j. među strankom prava i narodnom? Može biti među njima samo onog odnošaja dviju neprijateljskih vojska, ili mene nestati, ili tebe. Stranka prava nemože imati nikakva odnošaja, sloge s narodnjacima, jer oni su krivi svemu zlu hrvatskog naroda. Neka narodnjaci odbace ideju nacijonalnu a poprime čistu hrvatsku državnu ideju, onda evo im ruke, sloge gotove, pače mi vazdašnji pravaši borit ćemo se s njima kao lavovi, i sve stolice i časti im dati, samo neka je Hrvatska spašena. Inače van s njima, ili s njima o zid (odobranje). A što sa Starčevićem našim slavnim? Slaviti ga dok nas teče, držati se njegovih nauka državopravnih, niti zere od njih odstupiti, i budućnost je naša sigurno. Pa zašto da se mi

odričemo naših prava? Pa jeli to pošteno, dopušta li to Bog? podnipošto. Prava koja stekoše naši predji stekoše jih Bogom. Providnost božja vlada svietom. Jeli što dobra na svietu po Bogu je došlo. Jedan narod dobiva državopravna prava, svako: niče, radja se, to jest, umnaža se, sazrijeva. Savršenstvo naroda jest tad kad on postaje državom, t. j. svojim; dobije samostalnost, nije tudja podgonica. Prava koja on dobije prelazkom u državu negubi nikada dok ga na licu zemlje. Dotepuhi na njegovo zemljište netom stupe moraju odbaciti sve što imahu kao članovi naroda koga odbjeguše. Tako svi Hrvati koji pridju u Italiju moraju, misle li se stalno nastaniti i dobiti prava talijanskog naroda, amalgamati se s talijanima i prozvati se talijanima, ko što talijani i ostali koji pridju na hrv. zemljište moraju se amalgamati s Hrvatima i prozvati se Hrvatima (odobranje). Ovo je i kršćanski i po prirodnim zakonima. Dočim je po sotonsku doći u tudji narod i zemlju, pitat tu obstanak i hranu pak mu raditi o glavi. To je izdajstvo, proklestvo: nauka nacijonalizma.

Tekom govora spomenuo sam još nekog uz Starčevića, a to Dn. Ivo Prodana. Kako ovoga, reći će mi tko, stavljajući uz bok Starčevića? Liepo. To je zaslužio. Dn. Ivo Prodan, moram to reći pošto danas na osobit način napadaju ga protivnici, ima zasluga velikih to s vjerskog to s narodnog gledišta. S narodnog gledišta: On je prvi posijao sjeme pravaštva u Dalmaciji (odobranje). Spominjem se njegovih žestokih polemika s 'Narod. Lis-tom' i s narodnjacima. On je tako bio stjerao u rog narodnjake, da su morali uteći se doskočicama, da spase svoj brod. Kapitulacija bila je blizu, jer uz Prodana prijanjao svuda narod a i zdrava inteligencija. Nije druge bilo da se paralizira Prodana, nego od narodne stranke odcepiti nekoliko ih i poslati ih, da prijateljski Prodana utamane. Pod ovim vidom stvorila se šestorica. Bjankini, Perić i družina obukoše kože pravaške, ali ne promieniše duše narodnjačke. Istina sviet pravaški radovao se vele šestorici i vjerovao u iskrenost njihovu. Oni pokupiše plod znoja Prodanova. Slavlje koje doživise najskoli Bjankini i Perić čudnovato je doista bilo i nezasluženo, ... Dobro je rekao jedan stari dubrovčanin: Don Ivo Prodan je sijao, a Bjankini ženje. Pravaških tobože zastupnika bijaše i ima ih, ali najzaslužniji - Prodan to nije postao. Samo ovo pronicavu puno kaže i tumači. S vjerskog gledišta, Prodan je zaslužan što genijalnom taktikom znao je osujetiti svaku mržnju na katolicizam sa strane Starčevića i njegovih pravaša. [...] Mogu reći, a historija će ovo potvrditi, da je Dn. Ivo Prodan neosjetljivo, čudnovato popravljao Dr. Starčevića. Ovo kažem, jer istina mi je nada sve, i da se zna, da nitko nije nepogrješiv, premda i veleum. Svršavam ovako: Stranka prava ima poduzet odnošaj napram narodnoj stranci nesmiljeni, odvažni, protivnički, nastojeći, da ju utamane. O drugim strankama netreba govoriti, jer su sve one samo frakcije narodnjaka. Još pridajem, da bi skupština učinila dobro kad bi odobrila sav politički rad Dn. Ive Prodana, proglasila ga svojim vodjom u Dalmaciji i njegov list 'Hrvatsku Krunu' glasilom stranke prava. [...]

Častna Gospodo, u pitanjima načelnim nesmije biti obzira niti delikatnosti, kako moj Vlč. predgovornik Č(urković) hoće. Što smo mi danas, gospodo, učinili? poprimili smo zaključke take, koji nas čine jedno sa strankom prava utemeljenom po Dr. A. Starčeviću.

*Činimo ono, što je učinio Dr. A. Starčević Folnegoviću i družini: odbacio ih i ustrojio se po sebi sa svojim vjernim u čistu stranku prava.”*³⁴

Pri kraju rada Konferencije na prijedlog don Roka Ušalja, kojeg su podržavali don Pavao Zanki i don Ivo Prodan, zaključeno je da *Hrvatska kruna* postane glasilo Čiste stranke prava u Dalmaciji, a izabrano je i posebno rukovodno tijelo od sedam članova - nazvano Odbor rada - koje je imalo zadaću da, dok se u novoutemeljenoj pravaškoj stranci ne “izvede evolucija i organizacija u smislu čisto Starčevićanskih načela”, vodi sve stranačke poslove. U Odbor rada bili su izabrani: dr. Petar Baturić, don Ivo Bojanić, don Antun Liepopili, don Ivo Prodan, Pavao Luka Relja, Pavao Roca i don Pavao Zanki. Odmah nakon izbora sedmorice članova Odbora Zanki je u nazočnosti oko sto sudionika zaključio rad Prve konferencije dalmatinskih “čistih” starčevićanaca, koja je završila usklicima “živila Hrvatska” i pjesmom “liepa naša Domovino”.³⁵

Prva sjednica Odbora rada održana je 15. prosinca 1898. godine u Zadru. Na njoj je najprije usvojen *Pravilnik o radu Odbora* na temelju kojeg je izvršen njegov unutarnji ustroj, a zatim se ponovno raspravljalo o unutarstranačkim odnosima i stajalištu dalmatinskih pravaša prema rascjepu u Stranci prava u Banskoj Hrvatskoj. Za prvog predsjednika Odbora rada, a to ujedno znači dalmatinskih “čistih” pravaša i njihove stranke, izabran je liječnik dr. Petar Baturić, za dopredsjednika don Pavao Zanki, a za tajnika i rizničara trgovac Pavao Luka Relja.³⁶ Ubrzo nakon Prve konferencije dalmatinskih “čistih” starčevićanaca, na kojoj je i formalno došlo do odcjepljenja dijela dalmatinskih pravaša od vlastite stranke, u Dalmaciji su se kao i u Banovini pojavile dvije pravaške stranke: matica dalmatinske Stranke prava na čelu s Biankinijem, Trumbićem i Supilom i Čista stranka prava na čelu s Baturićem, Prodanom i ninskim župnikom don Pavlom Zankijem.³⁷

Iako je rascjep među dalmatinskim pravašima započeo godine 1898., Čista stranka prava nije bila odmah ustrojena u cijeloj Dalmaciji, a bilo je i pokušaja izmirenja zavađenih frakcija. Stoga će se na sjednicama Odbora rada, kojima je u Zadru najčešće predsjedavao don Pavao Zanki, još dugo raspravljati o stranačkim i unutarstranačkim političkim odnošajima, te potrebi češćeg izlaženja stranačkog glasila *Hrvatske krune* i ustroju Čiste stranke prava u Dalmaciji, što će osobito dolaziti do izražaja uoči izbora.³⁸ Do konačnog ustroja te stranke u cijeloj pokrajini dolazi na njezinoj Drugoj konferenciji, održanoj 11. rujna 1901. godine u Zadru. Na toj Konferenciji raspravljalo se u nazočnosti oko 130 sudionika o minulom djelovanju Odbora rada, o konačnom ustroju Čiste stranke prava, o predstojećim saborskom izborima, te pisanju i financiranju *Hrvatske krune*. U radu Konferencije sudjelovao je i stari don Pavao Zanki, kojeg su svi izuzetno cijenili i poštovali, ali se na njoj posebice istakao don Ante Banić, koji će uskoro također postati

³⁴ *Konferencija starčevićanaca...*, str. 21-32, 42, 43.

³⁵ ISTO, str. 42-44; *Hrvatska kruna*, god. VI/1898, br. 18, str. 4.

³⁶ *Hrvatska kruna*, god. VI/1898, br. 33, str. 2.

³⁷ O tome više vidi u već citiranoj radnji: M: DIKLIĆ, *Prva konferencija starčevićanaca ...*, str.181-195.

³⁸ SKSt, Fond (Arhiv) A. Trumbić, M. 451/64; *Hrvatska kruna*, god. VI/1898, br. 33; god. VII/1899, br. 7-8, 9, 11, 45; god. VIII/1900, br. 38; god. IX/1901, br. 39, 40, 43, 44.

župnik u Ninu. Banić je referirao o radu Odbora rada, Prodan o *Hrvatskoj kruni*, Ivo Bojanić o uređenju Čiste stranke prava, a o predstojećim izborima za Dalmatinski sabor opširno je govorio Pavao Roca. Na kraju je usvojeno više rezolucija i posebna *Uredba rada Čiste stranke prava*, te izabrano novo čelništvo stranke.³⁹

Prema navedenoj *Uredbi rada* rukovodna tijela Čiste stranke prava bila su: Skupština, Središnji odbor, Kandidacijski odbor, te mjesni odbori i stranački povjerenici ili pouzdanici. U Središnji odbor dalmatinske Čiste stranke prava bili su izabrani don Pavao Zanki, dr. Petar Baturić, don Ivo Bojanić, dr. Niko Marinković, don Antun Liepopili, don Ivo Prodan, Mate Klarić, Pavao Roca i Pavao Luka Relja. Na prvoj konstituirajućoj sjednici za predsjednika Središnjeg odbora izabran je dr. Niko Marinković, za dopredsjednika don Pavao Zanki, a novi tajnik postao je Pavao Roca. Izborom i konstituiranjem Središnjeg odbora, te čelništva stranke, a djelomice mjesnih odbora i stranačkih povjerenika, bio je dovršen organizacijski ustroj Čiste stranke prava u Dalmaciji pa je ona, pod vodstvom Marinkovića i Zankija, mogla započeti odlučnije djelovati i pripremati se za nastupajuće saborske izbore.⁴⁰

Na izborima za Dalmatinski sabor, održanim u prosincu 1901. godine, prvi put je organizirano i samostalno nastupila Čista stranka prava. Njezin Središnji i Kandidacijski odbor, čiji je član bio i don Pavao Zanki, uputili su već 25. listopada 1901. proglas biračima. U tom promidžbenom proglasu, koji je Prodanova *Hrvatska kruna* više puta objavljivala, pozivaju se hrvatski birači da glasuju za kandidate Čiste stranke prava.⁴¹ Ta stranka imala je najveće uporište u vanjskim općinama zadarskog izbornog kotara, u sastavu kojeg se nalazila i općina Nin. Stoga je njezin Kandidacijski odbor u tom sjevernodalmatinskom izborništvu - koje su tvorili sudbeni kotari Zadar, Biograd, Rab i Pag - najprije kandidirao don Pavla Zankija i dr. Petra Baturića.⁴² Međutim, oni su poslije povukli svoju kandidaturu u korist don Ive Prodana i Josipa Bakote, koji su bili izabrani za zastupnike u Dalmatinski sabor. Od kandidata Čiste stranke prava za zastupnika je tada izabran i dr. Ivan Majstrovic, koji je pobijedio u izborništvu Vrgorac - Makarska - Metković. To je bio prvi veći uspjeh dalmatinske Čiste stranke prava, koja je u Pokrajinskom saboru 1901. godine izborila 3 mandata, Stranka prava 8, Narodna hrvatska stranka 18, Autonomaška stranka 6 i Srpska stranka također 6 mandata.⁴³

Radi uspješnijeg djelovanja u Dalmatinskom saboru, svi pravaški zastupnici, bez obzira kojoj stranci pripadali, udružili su se 1902. u zajednički Klub. Taj Klub imao je ukupno 11 zastupnika - trojicu Čiste stranke prava i osmorici matice Stranke prava - a

³⁹ O radu Druge konferencije Čiste stranke prava više vidi u: *Hrvatska kruna*, god. IX/1901, br. 45-60; [I. PRODAN], *Druga konferencija Čiste stranke prava u Dalmaciji*, Zadar 1901, str. 3-50.

⁴⁰ *Hrvatska kruna*, god. IX/1901, br. 47.

⁴¹ SKSt, Fond (Arhiv) A. Trumbić, M. 450/13; *Hrvatska kruna*, god. IX/1901, br. 60-68; *Narodni list*, god. XL/1901, br. 84.

⁴² *Hrvatska kruna*, god. IX/1901, br. 69 i d.

⁴³ *Brzopisna izvješća XXXVII. zasjedanja PSD ...*, Zadar 1902, str. 268-283; Više o tim izborima vidi u onovremenom stranačkom tisku: *Narodni list*, god. XL/1901, br. 95-103; *Hrvatska kruna*, god. IX/1901, br. 72-76.

predsjednik mu je bio dr. Ante Trumbić.⁴⁴ Pod njegovim vodstvom dalmatinski pravaši su na općepravaškoj Skupštini u Zagrebu, održanoj 29. siječnja 1903. godine, odbili pristupiti novoutemeljenoj Hrvatskoj stranci prava. O tome je Trumbić prethodno konzultirao čelnike dalmatinske Čiste stranke prava, a među njima i don Pavla Zankija, koji su bili zadovoljni Trumbićevom *Izjavom* i držanjem u Zagrebu, a k tome novoj stranci nije pristupila ni banovinska Čista stranka prava.⁴⁵

Početkom rujna 1903. godine dalmatinski "čisti" pravaši, na poziv dr. Nike Marinkovića i don Pavla Zankija, održali su u Zadru veliki skup na kojem se raspravljalo o dvogodišnjem radu Čiste stranke prava i najnovijim stranačko-političkim odnosima u Banskoj Hrvatskoj i Dalmaciji. Na tom je sastanku na prijedlog don Ive Prodana zaključeno da dalmatinski "čisti" starčevićanci i dalje ostaju vjerni samo Frankovoj Čistoj stranci prava u Banovini.⁴⁶ S takvim stajalištem nije bio zadovoljan predsjednik dr. Niko Marinković, koji zbog toga samo nekoliko dana poslije podnosi neopozivu ostavku na mjesto predsjednika Središnjeg odbora dalmatinske Čiste stranke prava.

U svojoj ostavci, koju je 13. rujna 1903. uputio dopredsjedniku stranke don Pavlu Zankiju u Nin, Marinković najprije navodi kako mu je zbog toga što stanuje u Splitu, a ne u Zadru, gdje je središte stranke i njezina glasila, dalje onemogućeno uspješno obavljati dužnost predsjednika. Međutim, tek u nastavku pisma Zankiju on navodi prave razloge svoje ostavke kad kaže: "*Na zadnjoj skupštini, uvidio sam da se većina prisutnih ne slaže sa načelima, s kojima se ja slažem. Ove istaknute okolnosti sile me, da ostavim čast predsjednika Središnjeg odbora Čiste stranke prava u Dalmaciji, što ovim i činim, moleći Vas da bi javili ovu moju odluku, koja je neopoziva, ostaloj gospodi sudrugovima u Odboru.*"⁴⁷ Sa svojom odlukom Marinković je upoznao i don Ivu Prodana, glavnog čelnika stranke, navodeći u pismu gotovo iste uzroke ostavke i stranačku neslogu; nakon toga je poslove predsjednika Središnjeg odbora Čiste stranke prava u Dalmaciji preuzeo je i uspješno obavljao do sredine svibnja 1906. godine don Pavao Zanki.⁴⁸ U čast svom novom predsjedniku, koji se zbog podmaklih godina spremao u zasluženu mirovinu, mladi pravaš don Ante Peroš ispjevao mu je posebnu pjesmu, koja glasi:

⁴⁴ SKSt, Fond (Arhiv) A. Trumbić, M. 437/1.

⁴⁵ Istorijski arhiv grada Sarajeva (dalje: IAGSa), Ostavština don Ive Prodana, Fond 44, kut. 2, god. 1903., prijepis pisma A. Trumbića - N. Marinkoviću, P. Baturiću, P. Roci i P. Zankiju; Izjava predsjednika Kluba stranke prava u Dalmatinskom saboru, Dra. Ante Trumbića, pročitana na skupštini oporbenih stranaka u Zagrebu, *Narodni list*, god. XLII/1903, br. 11; *Hrvatska kruna*, god. IX/1903, br. 8-11.

⁴⁶ *Hrvatska kruna*, god. XI/1903, br. 72-73.

⁴⁷ IAGSa, Ostavština don Ive Prodana, Fond 44, kut. 2, pis. N. Marinkovića - P. Zankiju, Split, 13. 9. 1903.

⁴⁸ IAGSa, Ostavština don Ive Prodana, Fond 44, kut. 2, pis. N. Marinkovića - I. Prodanu, Split, 18. 9. 1903.

Don Pavi pl. Zankiu
predsjedniku Stranke prava
u Dalmaciji

*Ovaj cvietak rumen, biel i modri,
baš doličan tvojoj vriednoj glavi,
Nek te snaži, sokoli i bodri,
Nek ti rododm vječno slavlje slavi.*

Tugomir Svetobrad Vakanski.

Često l' puta, ko po gaju pčela,
Širom roda vinuh duh svoj bodri:
Oko čijeg da ovijem čela,
Ovaj cvietak rumen, biel i modri!

Sretoh dosta vriednih svakih glava,
Te ih moja vila naviek slavi;
Nu cviet ovaj samo tebi dava,
Baš doličan tvojoj vriednoj glavi!

Dok stieg roda, gorski živi lave,
Vijat budeš, rumen, biel i modri:
Ovaj cvietak, kroz sve svieta strave,
Nek te snaži, sokoli i bodri!

A kad tvoji divni klonu snovi,
Te ih samrt s tobom u grob stavi,
Rumen, biel i modri cvietak ovi,
Nek ti rododm vječno slavlje slavi!

Banj-Ždrelac, 23/10. 1904.

Don Ante Peroš⁴⁹

Pod vodstvom don Pavla Zankija dalmatinska Čista stranka prava i njezini čelnici, osobito nakon ujedinjenja starih narodnjaka i Trumbić-Supilovih pravaša u Hrvatsku stranku, počinju se 1904. godine sve više suprotstavljati politici "novog kursa". To posebice dolazi do izražaja u drugoj polovici 1904. kada su Dalmaciju, baš u svezi s tom novom politikom i pripremama za održavanje posebnog sastanka hrvatskih opozicijskih

⁴⁹ Ante PEROŠ, Don Pavi pl. Zankiu predsjedniku Stranke prava u Dalmaciji, *Hrvatska kruna*, god. XII/1904, br. 87.

zastupnika u Rijeci, posjetili u rujnu te godine čelnici banovinske Čiste stranke prava dr. Mile Starčević, dr. Josip Frank i stomatolog dr. Ante Pavelić, stariji. Goste iz Zagreba primio je u Zadru don Pavao Zanki i, nakon kraćeg razgledanja grada i sastanka sa zadarskim pravašima, oputovao zajedno s njima na skupštinu stranke u Splitu. U Splitu se pod predsjedavanjem Zankija opširno raspravljalo o političkim odnošajima u Banovini i Dalmaciji i stanju u Austro-Ugarskoj Monarhiji, te uređivanju prvoga stranačkog dnevnika, *Hrvatske krune*. Zaključeno je da dalmatinski "čisti" i dalje ostaju vjerni samo Frankovoj Čistoj stranci prava u Banskoj Hrvatskoj, a prihvaćen je i prijedlog Mile Starčevića da zastupnici te stranke ne sudjeluju na sastanku u Rijeci na kojem je donešena Riječka rezolucija.⁵⁰

Zastupnici i čelnici dalmatinske Čiste stranke prava bili su 1905. godine protiv Riječke rezolucije i općenito politike "novog kursa" koja, po njihovu mišljenju, nije ni približno rješavala hrvatsko nacionalno i državno pitanje. Oni su također bili i protiv Zadarske rezolucije i Hrvatsko-srpskog sporazuma, a protiv toga izjašnjavala su se i pojedina općinska vijeća u kojima su pravaši imali većinu. Tako se, primjerice, Općinsko vijeće Nina na prijedlog don Pavla Zankija izjasnilo već 28. listopada 1905. godine protiv Riječke rezolucije. Evo što o tome, među ostalim, u zapisniku doslovce stoji: "*Općinsko Vijeće Nina, sakupljeno dneva 28. listopada 1905 prosvjeduje u ime zastupajućeg hrvatskog naroda proti riečkoj rezoluciji (od) dneva 3 listopada 1905, odobreno od nekih zastupnika.*"⁵¹

Na općinskim izborima u Ninu, održanim početkom kolovoza 1905. godine, opet su pobijedili pravaši, ali ponajviše zaslugom don Pavla Zankija. Njega su zbog toga najviše napadali poraženi autonomaši i pristalice nove Trumbić-Čingrijine Hrvatske stranke, koje je na tim izborima vodio svećenik don Nikola Sirotković.⁵² A kada su politički protivnici, nezadovoljni rezultatima zadnjih općinskih izbora u Ninu, počeli neopravdano napadati na čast i poštenje don Pavla Zankija, koji je na svim općinskim izborima od 1883. uspješno vodio Hrvate Nina i okolnih mjesta, u njegovu obranu javno su ustali mnogi ugledni svećenici, učitelji, općinski prisjednici, načelnik Nina, glavari sela i drugi ugledni građani tog kraja. Braneći Zankija, evo što oni u svojoj *Pouzdanici* kažu: "*Na zlobne i tendenciozne napadaje ... na dičnog starinu kanonika don Pavla Zankija, kojima hoće se da omalovaži i ocrni njegov zaslužni politički rad u našoj občini, potpisani najodlučnije prosvjeduju, odobravajući njegov dosadašnji marni, nesebični i zaslužni politički rad kao prvaka stran-ke u ovoj občini. Stalni, da će naš dični starina sliediti neumorni svoj rad za spas i slobodu mile nam domovine, bez obzira na klevetnike, uvijek uz geslo 'Bog i Hrvati'; uvjeravamo ga ovim o našem nepokolebivom i trajnom pouzdanju i štovanju.*"⁵³

⁵⁰ *Hrvatska kruna*, god. XII/1904, br. 99, 101-104; M. DIKLIĆ, *Pravaštvo u Dalmaciji ...*, str. 384, 385.

⁵¹ DAZd, Prezidijalni spisi Namjesništva, god. 1906, svež. 659, bus. IIa, br. 4930; M. DIKLIĆ, *Pravaštvo u Dalmaciji ...*, str. 386, 387.

⁵² Općinski izbori u Dalmaciji, *Hrvatska kruna*, god. XIII/1905, br. 79, str. 1; Općinski izbori u Ninu, *Hrvatska kruna*, god. XIII/1905, br. 93, str. 2.

⁵³ *Hrvatska kruna*, god. XIII/1905, br. 188, od. 22. XII., a s tim u svezi vidi i br. 106 i 127.

Pouzdanicu don Pavlu Zankiju, koja je objavljena krajem prosinca 1905. u *Hrvatskoj kruni*, potpisali su svećenici: don Ante Vukić, don Mate Zorić, don Šime Lukić, don Faust Motušić, don Augustin Padelin, don Ante Peroš, don Krste Vukić, don Ante Zuvanja i don Ante Bujačić; učitelji: Ante Maštrović, Marko Lukić, Antun Kastelan, Ivan Grbić, Ive Vigato, Ivan Valentić; načelnik općine Šimun Vigato; općinski prisjednici: Frane Peroš, Ivan Tartaro, Šime Čolak, Ive Jović, Jakov Ljubičić i Šimun Stulić; glavari sela: Vrsi Joso Čaleta, Vira Ante Vučetić, Ražanca Ivan Perković, Ljupča Krste Marušić, Visočana Kuzman Letina, Poljica Marko Petišić, Privlake Ivan Zanki, Zatona Andrija Peroš i Briševa Krste Grabovac; službenici: općinski pristav Tome Štulić iz Nina, seoski pristav Dujam Barač iz Ražanca i Tome Grbić iz Privlake; te općinski vijećnik iz Ljupča Mate Dušević i poznati trgovac iz Arbanasa Pavao Luka Relja.⁵⁴

U prvoj polovici 1906. godine don Pavao Zanki i trojica saborskih zastupnika Čiste stranke prava - Prodan, Bakota i Majstrović - na poticaj dubrovačkih pravaša obavljaju pripreme za održavanje velike skupštine dalmatinskih pravaša. Skupština je održana 12. svibnja 1906. u Dubrovniku u nazočnosti preko 200 pravaša iz svih općina u Dalmaciji. Na njoj je došlo do temeljite reorganizacije stranke i ponovnog ujedinjenja sjevernodalmatinskih i južnodalmatinskih pravaša u jedinstvenu Stranku prava, bez dotadašnjeg pridjeva "Čista", a njezin novi predsjednik postao je i do raspada Austro-Ugarske Monarhije ostao don Ivo Prodan.⁵⁵ Budući da zbog starosti i bolesti nije mogao osobno sudjelovati u radu Skupštine, Zanki je iz Nina uputio brzojavni pozdrav "Starčevićanskoj skupštini" u Dubrovnik u kojem je zaželio uspješan rad, slogu, jedinstvo i pobjedu starih klasičnih pravaških načela.⁵⁶ Ninske pravaše na toj Skupštini zastupali su načelnik općine Šimun Vigato i trgovac Ivan Zanki.⁵⁷

Poslije pravaške Skupštine u Dubrovniku 1906., za koju je s Prodanom obavio temeljite pripreme, umirovljeni svećenik don Pavao Zanki se zbog bolesti i podmaklih godina sve više povlači iz stranačko-političkog života, prepuštajući mjesto mladima, ali i dalje djeluje na lokalnoj razini, osobito u Ninu. On tako godine 1907. svim snagama podupire kandidaturu i izbor don Ive Prodana, predsjednika Stranke prava u Dalmaciji, za zastupnika u Carevinsko vijeće u Beču; a zalaže se i za dovršenje započete asanacije Ričine, izgradnju nove školske zgrade, obnovu Pučke knjižnice i arheološka iskapanja u Ninu.⁵⁸ Pred samu smrt Zanki se godine 1908./09. još jednom posebice istakao prigodom proslave 400. obljetnice rođenja velikog pjesnika Petra Zoranića. On je u Odboru za

⁵⁴ *Hrvatska kruna*, god. XIII/1905, br. 188, str. 1.

⁵⁵ Više o toj Skupštini vidi u pravaškom glasilu *Hrvatska kruna*, god. XIV/1906, br. 93-112.

⁵⁶ *Izješće o skupštini stranke prava dne 12 svibnja 1906 u Dubrovniku*, Zadar 1906, str. 79.

⁵⁷ ISTO, str. 15-17.

⁵⁸ *Hrvatska kruna*, god. XV/1907, br. 83, 95, 99, 105, 106, 107, 114, 115; V. MAŠTROVIĆ, Nin od pada Mletačke Republike ..., str. 211, 216.

Zoranićevu proslavu, čiji je tajnik i rizničar bio, obavio ogromni posao, o čemu nam ponajbolje svjedoči još nedovoljno istražena građa koja se čuva u Župnom uredu u Ninu.⁵⁹

Don Pavao Zanki umro je "od kapi" 13. studenog 1909. godine u Ninu u sedamdesetoj godini života. Njegova iznenadna smrt teško je pogodila Hrvate ninske općine i njegove stranačke kolege u sjevernoj Dalmaciji. Saznavši za tu vijest, evo što su oni, među ostalim, izjavili: "*Ova nas je tužna viest kosnula do srca, jer znadijasmu, da u Don Pavi hrvatski narod gubi jednu vrstnu i neumornu silu, čelik rodoljuba i požrtvovanu dušu. U svim pravaškim krugovima Zadra viest o nenadnoj smrti vrlog i neprežaljenog pokojnika izvela je dubok dojam.*"⁶⁰ Hrvatsko pučanstvo Nina i okolnih mjesta, koje je don Pavao Zanki predvodio u mnogim teškim izbornim borbama, priredilo mu je 15. studenoga 1909. veličanstven sprovod na kojem je sudjelovalo preko dvadeset svećenika, jedan umirovljeni nadbiskup i mnoštvo naroda. Na mjesnom groblju u Ninu, gdje je pokopan, od pokojnika posljednji se oprostio don Ivo Prodan, predsjednik Stranke prava u Dalmaciji i zastupnik u Dalmatinskom saboru i Carevinskom vijeću u Beču.⁶¹ Na svoj osobit način od Zankija se oprostio i don Ante Peroš, koji mu je ispjevao dvije pjesme.

Nad smrtnim ostacima
Don Pavla pl. Zankia

Samrt prieka, zatornica stara,
Vjerna sluga staroga krvnika,
Kao munja, kada nebo para,
Ugrabi te svietu sa vidika!

Čuvar Nina, svjetilnik Kotara,
Ponos Crkvi, Domovini dika,
U borbi za narod, vrh oltara,
U stotine nemaš zamjenika!

Dom i Crkva ne osta ti dužan:
S' zastupništvom za života dična,
Uz nadpopstvo kanonikat dati!

⁵⁹ Župni arhiv Nin, Ostavština don Pavla Zankija, nesređeno, Proslava Zoranićeve četrstogodišnjice u Ninu. Vjerujem da u Župnom uredu u Ninu, osim o Zoranićevoj proslavi, ima još građe o don Pavlu Zankiju i njegovu političkom djelovanju, ali mi nije omogućen osobni uvid i korištenje te građe. Svećeniku don Šimi Kevriću, župniku Nina, koji mi je fotokopirao veći broj dokumenata o Zoranićevoj proslavi, srdačno zahvaljujem na uloženom trudu.

⁶⁰ DAZd, Kotarski sud Zadar, br. 681/9/4, Oporuka don Pavla Zankija (Smrtovnica); *Hrvatska kruna*, god. XVII/1909, br. 129; *Narodni list*, god. XLVIII/1909, br. 91.

⁶¹ †Don Pavao pl. Zanki, *Hrvatska kruna*, god. XVII/1909, br. 129, , str. 2.

Dok po smrti Genij Roda tužan,
Evo želi, ah! suzama viečna,
Srodna Vila da te u grob prati!

*Tugomir Svetobrad Vakanski.*⁶²

U s m r t
Don Pave pl. Zankia

Il' je sanak. Il' je kobna java,
Crni glasi što mi žicom nose,
Da mi tvoja naglo klonu glava
Pod oštricom ljutim smrtne kose?

Zar ovako svieta gine slava
Poput sitne na sunašcu rose,
Kao mlada na livadi trava
Štono kosci ilinštakom kose? -

Tko da reče, s tobom ovog časa
Kakva vrstna i značajna sila
Narodu nam u grob ode s glasa?

Za velikih zasluga ti znamen,
Evo pjesme, ma i zadnja bila,
Da ti grobni razgovara kamen? -

D. A. Peroš.⁶³

⁶² Tugomir Svetobrad Vakanski [don Ante Peroš], Nad smrtnim ostacima Don Pavla pl. Zankia, *Hrvatska krunam*, god. XVII/1909, br. 136, str. 2.

⁶³ D. A. Peroš, U smrt Don Pave pl. Zankia, *Hrvatska krsuna*, god. XVII/1909, br. 132, str. 2.

Na kraju valja reći da je sa smrću don Pavla Zankija hrvatsko pučanstvo Nina i cjelokupnog ninskog kraja izgubilo mnogo. Izgubilo je izuzetnog čovjeka i svećenika, pravog narodnog pastira, učitelja i čelnika; izgubilo je svog voljenog zastupnika i stranačkog prvaka, istinskog narodnog borca, preporoditelja i branitelja hrvatske nacionalne svijesti, koji ih je i kao narodnjak i kao pravaš gotovo tri desetljeća uspješno vodio u svim izbornim i drugim političkim borbama, ali uvijek za hrvatstvo i Hrvatsku. Bilo je u toj borbi i lutanja i nesnalaženja, pa i krivih ocjena i procjena, ali kada se sve dobro razmotri i stavi na vagu onda vidimo da je don Pavao Zanki, unatoč činjenici što je jedno vrijeme slijedio Josipa Franka i bio predsjednik Čiste stranke prava u Dalmaciji, ostao vjeran temeljnoj Starčevićевой pravaškoj misli o samostalnoj hrvatskoj državi. Pored stalne težnje za ujedinjenjem hrvatskog naroda i stvaranjem ujedinjene i samostalne Hrvatske, on je u samom gradu Ninu veoma zaslužan za unaprjeđenje školstva, zdravstva, asanaciju Ričine i stvaranje boljih i zdravijih uvjeta za život malarijom ugroženog pučanstva. Podupirao je arheološka iskapanja i proučavanje starohrvatske povjesnice, a posebice se istakao prigodom proslave 400. obljetnice rođenja pjesnika Petra Zoranića.

M. Diklić, Don Pavao Zanki (1839.-1909.) preporoditelj i političar ninskog kraja,
Rad. Zavoda povij. znan. HAZU Zadru, sv. 42/2000, str. 309-331.

Don PAVAO ZANKI (1839.-1909.)

Marjan Diklić: DON PAVAO ZANKI (1893-1909)

Summary

The author divides the article devoted to don Pavao Zanki, the distinguished reformer and politician from Nin, into three parts. The first part includes the basics of his life such as his background, schooling, service and political activity. The second part discusses in a more detailed fashion his part in the revival, his part in the dissemination and enrichment of the Croatian national consciousness. This was the reason for his being elected in Northern Dalmatia into the Dalmatian Council and why the people of Nin regularly elected him as their representative from the county. In the third and longest part the author discusses Zanki's move from the People's Party to the Party of Right. He goes on to discuss Zanki's role in the establishment of the Dalmatian Party of Right, the divisions that took place within its ranks and the establishment of the Pure Party of Right where Zanki was first vice-president and afterward president. In conclusion, the author emphasises and valorises Zanki's contribution to the processes of Croatian national integration especially in Nin and the Nin area and concludes his paper with a succinct and coherent evaluation of his entire political activity.